

vetčlanski politbiro Komunistične partije Svobodnega tržaškega ozemlja kljub protestom ženskih predstavnic niso izvolili nobene ženske z obrazložitvijo, da "v politbiroju niso ženske, mladi ali stari, ampak so delavci partije", da gre za "kadrovsko politiko in ne za sentimentalizem". Obenem pa so tudi ženske same vse prevečkrat še vedno pristajale na podrejeno vlogo v družini in družbi. In vprašajmo se, ali je danes bistveno drugače?

Nevenka Troha

Zdenko Čepič, Damijan Guštin, Martin Ivanič: Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni. Knjižnica Enciklopedije Slovenije, Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, 403 strani (ilustrirano).

Izid knjige *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni* sodi v kontekst širšega obeleževanja 60-letnice konca druge svetovne vojne. To je bila priložnost, podobno kot ob 50-letnici, za ponovno kritično ali manj kritično oceno, kaj je okupacija Slovencev prinesla, kakšno usodo sta nacizem in fašizem namenila slovenskemu narodu, priložnost za tehtanje (ne)smotrnosti konkretnih odločitev Slovencev, za ocenjevanje posameznih dogodkov, razbiranje ključnih procesov itd.

Omenjena knjiga želi govoriti o Slovencih in drugi svetovni vojni predvsem skozi govorico fotografije kot dokumentom časa, v katerem je nastala in ki pogosto najbolj avtentično ilustrira neko dogajanje, njena izpovedna moč je večkrat bolj prepričljiva kot govorjena ali pisana beseda, nenazadnje pa fotografija predstavlja tudi izjemno živo vez med preteklostjo in sedanostjo, oziroma sredstvo za ohranitev spomina. V knjigi je objavljenih okoli 850 dokumentarnih fotografij, ki so jih v času vojne posneli fotografi vseh v spopad vpletenih strani. Številne tu objavljene fotografije so bile že prej objavljene, kar še zlasti velja za tako imenovani železni repertoar, ki je bil pri sestavljanju celovite zgodbe tudi tu nepogrešljiv in neizogiben. Opozoriti velja, da imamo v Sloveniji že pol stoletja na voljo kar zajetno edicijo *Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije*: Zbornik fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941-1945 (tom II, knjige 1-3, Ljubljana 1961-1966), vendar se je projekt ustavil pri februarju 1944, fotografije iz kasnejšega vojnega obdobja pa so bile priložnostno objavljene v številnih knjigah s tematiko druge svetovne vojne na Slovenskem. Zato je pomen knjige *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni* zagotovo že v samem dejstvu, da prinaša prvi obsežen in celovit prikaz dokumentarnega fotografskega gradiva na enem mestu za celotno vojno obdobje. Pri tem so avtorji knjige ob sodelovanju slovenskih muzejev in drugih ustanov podvrgli ponovnemu tehtnemu premisleku vprašanje, kaj iz resnično velikega števila ohranjenih fotografij uvrstiti v knjigo, kako se izogibati nepotrebnemu ponavljanju že znanih fotografij in po možnosti izbrati čim več manj znanih ali neznanih fotografij, pri čemer so uspeli pridobiti kar nekaj fotografij, ki jih hranijo zasebniki.

Izbor fotografij je utemeljen že v naslovu knjige. Le-ta napoveduje podobe iz življenja, to je življenje ljudi v njihovem vojaškem in civilnem vsakdanu. Izhodišče za izbor fotografije je izključno človek v določeni situaciji in dejanju ali kvečjemu po-

sledica njegovega dejanja. Gre torej za tako imenovani akcijski žanr fotografij, ki daje knjigi pečat izjemne izpovedne moči. Navedena uredniška odločitev je narekovala, da določen tip fotografij praviloma tu ni upoštevan (npr. portreti oseb, posnetki zgodovinsko pomembnih pisnih dokumentov ali objektov). Izbor fotografij se ne omejuje le na vojaško in politično dogajanje, ampak posega v vse plati življenja.

Knjiga je zasnovana kot kombinacija zbornika fotografij in besedila. Slednjega sta v sintetični in kar se da poljudni obliki prispevala dr. Zdenko Čepič in dr. Damijan Guštin. Obe komponenti, to je govornica fotografije in govornica besedila, sta v medsebojnem dialogu in potekata hkrati, kar je od urednikov zagotovo terjalo precej dodatnega napora glede njunega usklajevanja. Poudarek je nedvomno na fotografiji, vendar je tudi besedilo precej obsežno. Takšna kompozicija nam omogoča uporabljati knjigo oziroma se seznanjati s Slovenci med drugo svetovno vojno na več načinov: mogoče je brati le besedilo, ki dejansko v veliki meri predstavlja sintetičen pregled zgodovine Slovencev med drugo svetovno vojno, čeprav uredniki niso nameravali pisati zgodovine druge svetovne vojne; mogoče je brati besedilo ob hkratnem spremljanju fotografij; pa tudi sam pregled fotografij izrisuje zaokrožen pregled vsakovrstnega dogajanja med vojno. Fotografije so opremljene z bolj ali manj obsežnimi podnaslovi, s podatki o njihovem nahajališču ter avtorju fotografije, če je le-ta znan, s čimer je bilo opravljeno pomembno strokovno delo.

Posebej je treba izpostaviti domišljeno opredelitev in sistematično razvrstitev upoštevanih tematik in njihovo nadaljnjo podrobno členitev na podteme, tako da je kompozicija knjige ob kombinaciji tematskega in kronološkega principa izvedena v izjemno pregledno in hkrati skladno celoto. Zaradi tehnično kakovostne izvedbe, kar je pomembno še zlasti v primeru objavljanja fotografskega materiala, ima knjiga tudi reprezentativni značaj.

Knjiga je uvedena s poglavjem *Vojna brez primere*, kjer so podane glavne značilnosti največjega vojaškega spopada v zgodovini, ki je potekal v letih 1939-1945, in so ga na eni strani opredeljevali osvajalnost, genocidnost, etnocidnost, v političnem pogledu pa totalitarni model vladanja, na drugi strani pa boj za ohranitev političnih pridobitev demokracije ob hkratnih naporih za preseganje ideoloških in političnih razlik v vrstah protifašistične koalicije. Mir v senci vojne 1939-1941 govori o stopnjevanju občutka ogroženosti med Slovenci v okviru Kraljevine Jugoslavije, o Slovencih v Avstriji in Italiji, ki so v tem času že morali obleči vojaške sukne, o težavnem notranjem in zunanem političnem položaju Kraljevine Jugoslavije, ki je vse bolj očitno postajala tarča interesov in apetitov sosednjih držav, ter o pripravah na obrambo domovine. V poglavju *Okupacija* so predstavljeni napad Nemčije in Italije aprila 1941 in razkosanje Slovenije, uvedba okupacijske oblasti ter značilnosti okupacijske politike, kot so aneksionizem, razslovenjevanje, izganjanje in preseljevanje prebivalstva. Poglavje *Odpor* obravnava ob dejstvu večinsko prisotnega protiokupatorskega razpoloženja med Slovenci dileme v zvezi z organiziranjem odpora proti okupatorjem oziroma taktiko vodenja odpora, ustanovitev Osvobodilne fronte, razpredanje mreže ilegalnega in oboroženega odpora, ki preide v tako imenovano ljudsko vstajo. Tematski sklop *Kolaboracija* razčlenjuje oblike kolaboracije, to je politične, upravne, kulturne, ideološke in vojaške ter zagate protirevolucionarnega tabora pred koncem vojne. Poglavje *Vojske in vojskovanje* obravnava vojske vseh treh okupatorjev, domobransko, četniško in partizansko

vojsko, taktiko ter dinamiko bojevanja, udarno moč posameznih formacij ter učinko letalskih napadov gelde na materialno škodo in človeške žrtve. Poglavlje Politično življenje podaja pregled politike okupatorjev, slovenskega strankarskega življenja ter politične dejavnosti odporiškega gibanja. V tematskem sklopu Nasilje in vojna hudodelstva se seznanimo z okupacijskim pravnim okvirom pri zatiranju upornišva, s preiskovalnimi postopki, z zapori, s talci in smrtnimi obsodbami, s koncentracijskimi taborišči, s skrajnimi oblikami zastraševanja (požigi vasi in množični poboji prebivalstva) in nasiljem, ki sta ga povzročali tako partizanska kot protipartizanska stran. V primerjavi z dosedanjimi opisi druge svetovne vojne in do nedavnega prevladujočimi pogledi nanjo, ko so bile v ospredju tako imenovane velike teme (politične in vojaške), je izstopajoča tema Živeti z vojno. Odstira nam pogled v vsakdanje življenje, vpeto v številne omejitve in prepovedi, pri čemer je še posebej izpostavljen primer Ljubljane v žici. V tem sklopu so obravnavani vojno gospodarstvo, preskrba, cerkev in versko življenje, obveščevalna in propagandna dejavnost, kulturno življenje, šolstvo in šport, zdravstvo in demografska problematika, predstavljeni pa so tudi utrinki iz povsem vsakdanjega življenja. Poglavlje Slovenci in svet govori o Slovencih v jugoslovanski begunski vladi, o predstavnikih zavezniških držav v Sloveniji, o zavezniški materialni pomoči odporiškem gibanju, o državnopravnem položaju Slovenije v federativni Jugoslaviji ter še o Slovencih, ki jih je vojna zatekla na različnih koncih sveta (npr. ameriški Slovenci), oziroma jih je vojna vihra razpršila po Evropi in širom sveta. Zadnje poglavje Osvoboditev obravnava Slovenijo kot zaledno ozemlje dveh front ter zaključne vojaške operacije partizanske vojske, predvsem njen prodor v smeri Trsta, Ljubljane in boje na Štajerskem ter Koroškem, ko so potekali še po kapitulaciji Nemčije.

V zaključnem delu prinaša knjiga dragocen pregled Dejana Vončine o fotografski dejavnosti in fotografijah v času vojne z opaznim poudarkom na partizanski fotografiji in fotografijah, kar je razložljivo s stališča pogojev, v kakršnih je ta fotografija nastajala, kaže pa to dejstvo tudi na slabšo preučенost fotografske dejavnosti zunaj odporiških vrst. Povsem na koncu je dodan še kronološki pregled najpomembnejših dogodkov na Slovenskem in v svetu v času druge svetovne vojne, ki ga je skupaj s predgovorom pripravil Martin Ivanič.

V obsežno delo, nabito s podatki, se je prikradlo nekaj faktografskih netočnosti oziroma spodrseljavev. Tako je pri fotografiji na strani 125 navedeno, da je potekala parada uniformiranih vermanov v Mariboru dne 23. 4. 1941, kar ni mogoče, saj je odredba o ustanovitvi Štajerske domovinske zveze izšla šele 10. maja 1941 in šele nato so začeli ustanavljati vermanšaft kot pomožno organizacijo omenjene zveze. Na strani 161 je navedeno, da so ujete in padle partizane Savinjskega bataljona izpostavili ogledu in zasramovanju v Celju avgusta 1942, v resnici pa se je to zgodilo 15. novembra 1942. Protikomunistično zborovanje v Unionski dvorani v Ljubljani 14. novembra 1943 ni potekalo na obletnico atentata na nekdanjega bana Dravske banovine dr. Marka Natlačena (str. 213), saj je bila prva obletnica 13. oktobra. Omenjeno protikomunistično zborovanje je imelo precej širše ozadje, saj je bilo posvečeno "vsem žrtvam zločinškega in brezbožnega komunizma", vzpodbudili pa so ga v prvi vrsti dogodki po kapitulaciji Italije, to je množične partizanske usmrtitve četnikov in vaških stražarjev, ki so bili zajeti v Grčaricah in na Turjaku. Res pa je, da je bila ob tej protikomunistični manifestaciji tudi množična žalna slovesnost na Natlačenovem grobu, na kateri je opravil molitev škof dr. Gregorij Rožman, slove-

snosti pa se je udeležil tudi general Leon Rupnik. V zvezi z Rupnikom velja pripomniti, da le-ta ni bil imenovan na položaj predsednika pokrajinske uprave na predlog škofa Rožmana, kot je navedeno na strani 100, drži pa, da se je škof s tem imenovanjem strinjal.

Knjiga nedvomno predstavlja zanimiv in privlačen pogled na mnogotere bivanjske strani in ravni, kakor so jih doživljali in živeli Slovenci v času druge svetovne vojne. V njej prihaja do izraza izpovedna moč fotografije, ki vsaka zase sicer govori samo o kratkem trenutku, kot ga je ujel fotograf, a ga je urednikom knjige uspelo večše vgraditi v širše zgodovinsko dogajanje, v središču pa je človek. Med odlike knjige nedvomno sodi celovit in precej uravnotežen pogled na obravnavani čas. Izbor fotografij je avtorsko delo, ki skupaj z besedilom podaja njihov pogled na to zgodovinsko obdobje. Glavne koordinate, v okviru katerih se giblje pripoved, so okupator, njegovi cilji in metode, ter izhodišče, da je bila vojna s stališča Slovencev "obrambna in osvobodilna, narodna, a tudi revolucionarna in ponekod občasno državljanska" (str. 11). Delo je v odnosu do odpornišтва vsekakor afirmativno z morda nekoliko premalo izpostavljeno vlogo komunistične partije.

Vida Deželak Barič